

צורת אריות על פרוכת בבית כנסת

הרב יוסף ישרים, רב בהרצליה

פתיחה

במקומות רבים מקובל שעל הפרוכת של ארון הקודש מצוירים אריות לצד לוחות הברית. לא רבים יודעים שצוירים אלו מעוררים בעיות הלכתיות כבדות משקל.

במקרים רבים אנשים תורמים את הפרוכות ואת קישוטי הקירות ללא מודעות לבעייתיות שבדבר, ואז השאלה נשאלת על מציאות נתונה שבה הצוירים כבר קיימים ומשמים את בית הכנסת. במקרים אלו יש להביא בחשבון שיקולים נוספים, כגון בדיעבד לעומת לכתחילה, חשש לפגיעה בכבודם של התורמים, והורדת דבר שהוקדש לבית הכנסת מקדושתו. במאמר זה ננסה לסקור את הבעיות ההלכתיות ואת ההתייחסות ההלכתית למכלול השיקולים שהזכרנו.

סוגיה זו יכולה להוות דוגמה לפסיקה הלכתית במרחב הציבורי שבו יש להפעיל שיקול דעת הלכתי וגם מעשי, כי לא תמיד המציאות היא כפי שאנחנו קובעים מראש או כפי שהיינו רוצים שתהיה, ואז יש להביא בחשבון את כל ההשלכות ההלכתיות והמעשיות של ההכרעה שנקבל.

א. "לא תעשון אתי"

לאחר מעמד הר סיני אומרת התורה:¹

אתם ראיתם כי מן השמים דיברתי עימכם. לא תעשון אתי, אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשון לכם.

1 שמות כ.

בפסוק זה נראה שהמילים "לא תעשון אתי" מיותרות ודי היה לכתוב "אלוהי כסף ואלהי זהב לא תעשון לכם".

הגמרא² מביאה ברייתא הלומדת ממילים אלו שיש איסור נוסף והוא "לא תעשון אתי" - לא תעשו את מה שאתי. כלומר, אף על פי שבמעמד הר סיני נפתחו השמים וראינו מראות אלוהים, שרפים, ואופנים וחיות הקודש, מחנות וגרודים של מלאכים הסוככים את כיסא הכבוד, אנחנו צריכים להיזהר ולא לעשות את דמותם.

לא תעשון כדמות שמשׁי המשמשים לפני במרום כגון אופנים ושרפים וחיות הקודש.

וכן מוסיפה הברייתא שאין לעשות דמות של חיה שיש לה ארבעה ראשים יחד: ארי, שור, נשר ואדם, כיוון שצורה זו חקוקה בכיסא הכבוד.

עוד אומרת הברייתא שפרצוף אדם לבדו גם כן אסור, שנאמר "לא תעשון אתי - לא תעשון אותי", כיוון שהאדם נברא בצלם אלוקים, נאסר לעשות גם את דמותו.
עוד מוסיפה הברייתא:

לא תעשון כדמות שמשׁי המשמשים לפני כגון חמה ולבנה כוכבים ומזלות.

כלומר גם גרמי השמים - שמש, ירח וכוכבים - שדרכם הקב"ה משפיע על העולם,³ כלולים באיסור לעשות כדוגמתם.
עולה שיש כאן שני איסורים שונים:

א. איסור לעשות צורה של עבודה זרה, ובזה אין כל משמעות מהי הצורה הנעבדת, כל צורה של עבודה זרה אסורה.

ב. איסור "לא תעשון אתי", מצד כבוד השכינה אין לעשות כדמות שמשׁיו של מלך כיוון שאין זה מכובד לחקות את שמשׁיו של המלך.

2 ראש השנה כד ע"א, וכן בעבודה זרה מג ע"ב.

3 עיין דרך ה'.

הצורות שנאסרו באיסור השני הם אלו שהזכירה הגמרא: מלאכים, חיה עם ארבעה ראשים, חמה לבנה וכוכבים ומזלות וצורת אדם.

ב. דעת המתירים עשיית צורות של בעלי חיים

לפי הגמרא דלעיל יוצא שאין שום בעיה לצייר ולעשות צורות שונות מלבד הצורות הנזכרות. וכך כותבים התוספות במסכת יומא:⁴

נשאלתי על אותם שמציירים במחזורים צורות חיות ועופות אם יפה עושים אם לאו?

והשבתי נ"ל דודאי לא יפה עושים שמתוך שמסתכלים בצורות הללו אין מכוונין לבם לאביהם שבשמים מיהו אין כאן איסור דלא תעשה לך פסל וגו'...

ועוד נראה לי דלפי סוגיית... מוכח דכל מיני פרצופין מותר לעשות אפילו חקוקין וחותמה בולט (= לא רק בציור אלא אפילו בולטים ומפוסלים) חוץ מפרצוף אדם לחודיה או דמות ארבעה פרצופין בהדי הדדי שבכסא הכבוד אדם אריה שור נשר ודמות שמשין שבמדור העליון ושבמדור התחתון, מילי אחרוני שרי.

התוספות⁵ אפוא סוברים שאפילו הצורות והפרצופים הנ"ל שהתורה אוסרתם הם דווקא בבליטה או פיסול אך לא נאסרו בחקיקה וחרטה וכן בציור.⁶

השו"ע מביא להלכה את הדברים:⁷

אסור לצייר צורות שבמדור שכינה כגון ד' פנים בהדי הדדי, וכן צורות שרפים ואופני' ומלאכי השרת, וכן צורת אדם לבדו, כל אלו אסור לעשותם אפילו הם לנו'...

4 נד ע"א.

5 במסכת ע"ז שם ד"ה והא ר"ג.

6 מלבד צורות של שמש ירח וכוכבים שבהן אין הבדל בין צורה בולטת לצורה חקוקה ונראית שוקעת או מצוירת כיוון שהמראה של השמש הירח והכוכבים שנראה לעינינו ברקיע הוא כשקוע ברקיע, אך פרצופים לעולם נראים בולטים.

7 יו"ד סי' קמא.

במה דברים אמורים? בבלטת, אבל בשוקעת כאותם שאורגים בבגד
 ושמציירים בכותל בסמנין - מותר לעשותם.
 צורת חמה ולבנה וכוכבים אסור בין בולטת בין שוקעת...
 צורות בהמות, חיות ועופות ודגים, וצורות אילנות ודשאים וכיוצא בהם,
 מותר לצור אותם, ואפילו היתה הצורה בולטת.

לפי כל הנ"ל נראה שצורה של אריות בפני עצמם אינה בעייתית ומותר
 לציירם או לפסלם.

ג. דעת האוסרים מדאורייתא עשיית צורות של בעלי חיים

לעומת כל הנ"ל האור זרוע⁸ כותב שאכן יש כאן איסור תורה, וז"ל:

מעשה בקולוניא שצרו בחלונות של ביהכנ"ס צורות אריות ונחשים. ושאלו
 להרב ר' אליקים זצ"ל והשיב הוזהרנו בדבור שני מלעשות כן דכתב
 לא תעשה לך פסל...

ועוד מאחד שהמתפלל מצווה שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר.
 וגם... כששוחה בברכותיו נראה כשוחה לאותם צורות ויש לחוש
 לכך...

זכורני כשאני המחבר נער קטן. והיו מציידין במיישיין בבית הכנסת
 עופות ואילנות ודנתי שאסור לעשות כן. ממה ששינינו מפסיק משנתו ואומר
 מה נאה אילן זה. אלמא שמחמת שנתן לבו לאילן יפה אינו מכוין למשנתו
 ומפסיק. כ"ש תפלה שצדיקה כוונה טפי שאינו יכול לכוין כראוי כשמסתכל
 באילנות המצוירות בכותל.

כלומר, לפי האור זרוע עשייה או ציור של כל צורה אסורה
 מדאורייתא מהפסוק "לא תעשה לך פסל...".

האור זרוע מוסיף שמלבד איסור התורה שיש בעשיית צורות בעלי
 חיים (ואפילו בציור) קיימות בעיות נוספות בעשיית צורות אלו בבית
 הכנסת: הצורות יכולות להוות חציצה בין המתפלל לבין הקיר, כאשר

הוא משתחוה בתפילה הוא נראה כשוחה לאותן צורות, וכן צורות אלו עלולות לבלבל את כוונת המתפלל.⁹

ד. סתירה בדברי מרן הבית יוסף

מרן השו"ע נשאל בשו"ת "אבקת רוכל"¹⁰:

אם מותר לשים על ההיכל אבן מצויירת כצורת אריה וכיוצא בה?

ותשובתו:

ראינו את אשר כתב החכם כה"ר אליהו קפסאלי על דבר מי שרצה לשים על ההיכל אבן שיש מצוייד בה צורת אריה והפליא החכם הנוכח להחמיר ולאסור בטענות וראיות ודרש מאתנו אם כנים דבריו נחזיק בידו ונדרשנו נמצינו לבקשתו כי ראוי לכל אשר נגע ה' בלבו למחות בדבר זה... ומעתה מי הוא זה אשר מלאו לבו לצוד צורה כזו בהיכל ולא שמע לקול מורה להחמיר.

מרן בתשובה זו מאריך להחמיר מכמה סיבות: משום חשד, משום דברי רבינו אליקים שהובאו באור זרוע האוסר משום עשיית פסל (וכותב מרן שאף שרבינו אפרים חלק עליו והתיר דברי רבינו אליקים עיקר!), וכן שמתוך שמסתכלים עליהם אין מכוונים לבם לאביהם שבשמים. אך למרבה הפלא, מיד לאחר מכן בסימן סו מרן לכאורה סותר את עצמו, וז"ל:

נשאלתי על בגד משי שאורגים בו מיני ציורים ובתוכם דמות עופות אם מותר לעשות ממנו פרוכת לפני ארון הקדש לפי שיש מגמגמים בדבר לפי שכשעומדים הצבור להתפלל משתחווים לצד ההיכל ונראה כאלו חס ושלוש משתחווים נגד הצורות ההם?

ותשובתו:

9 (בפרק ג דעבודה זרה סימן ת"מ) הביא את דברי רבינו אליקים האלה המובאים האור זרוע, וכתב שרבינו אפרים השיב להתיר בזה ודחה ראיות רבינו אליקים. וכן מרן הבית יוסף ביורה דעה (סימן קמא) דחה ראיות רבינו אליקים כמה שאוסר בכל הצורות, שאין לאסור אלא צורת אדם בולטת ואילו צורת אריות ועופות אין לאסור (וכן כתב בשו"ע כמו שהבאנו לעיל).

נראה דודאי שדי ואין בו בית מיחוש ואפילו אם היה צורת אדם
אפשר דשרי...

שפשט המנהג בכל תפוצות הגולה לשים פרוכת מצוייר ומרוקם
ולא חששו לביטול כונת התפלה מפני כך אי משום דעדיף להו כבוד
התורה והמתפלל נגדו יעלים עיניו כדי שלא יהא בציורם ואי משום דהשתא
בלאו הכי אין בני אדם מכוונים בתפלה כראוי וכמו שפסקו הפוסקים גבי חתן
שפטור מק"ש ואי משום דדמו לארון ותיבה שכתבו הפוסקים דאין חוצצין.
א"כ כך נר' לי לשים פרוכת זה כמו פרוכת אחד כיון שהוכחנו שאין
בו חשש איסור מפני הצורו' הילכך שרי ושפיר דמי לאתנוחי קמי
היכלא את הנראה לע"ד כתבתי ולהיות במקום שאידע מעשה זה
יש רב מוסמך אם יסכים כת"ר לדברי הריני מורה להתיר כדלעיל אך
אם לא יראו דברי בעיני כת"ר דברי הרב שומעין נאם הצעיר יוסף בכמהר"ר
אפרים קארו זלה"ה.

במהלך תשובה זו הוא סותר ממש את כל הנימוקים לאסור שהביא בתשובה
הקודמת. הוא אומר שאין חשש לחשד; שיכול להיות שדברי רבינו
אליקים שאסר הם דעת יחיד; שרבינו אפרים מתיר; וגם שאין לחשוש
להיסח הדעת בתפילה מפני שיש חשיבות בפרוכת יפה בגלל כבוד
התורה, מפני שבלאו הכי עכשיו אין מכוונים בתפילה, ומפני שהמתפלל
יכול להעלים עיניו.

ה. נסיונות ליישוב הסתירה בדברי מרן

רבים יגעו ליישב את הסתירה שבין שתי תשובות אלו.

הראשל"צ הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל כותב:¹¹

והנה תשובה זאת סותרת בכל דבריה לתשובתו הקודמת והרבה יגעתי
לתרץ שתי תשובותיו דסתרי אהדדי ולא עלה בידי ליישבם...

ומכיוון שלא מצא אפשרות ליישב שתי תשובות אלו כראוי, הגיע
למסקנה, על פי כמה הוכחות, שמרן חזר בו מתשובתו בסימן סו ומשנה

11 הובאו דבריו בשו"ת ציץ אליעזר חלק ג סימן כד.

ראשונה (סימן סג) לא זזה ממקומה ולכן אסור להשתמש בפרוכת עם צורות.

גם בשו"ת ישכיל עבדי¹² עמד על סתירה זו וכתב:

והקרוב אלי דהנה ודאי דע"כ לומר דמרן ז"ל הדר הוא לכל חסידיו...

כלומר גם הוא סובר שמרן חזר בו מתשובתו שבסימן סו והוא אכן אוסר צורות אלו בבית הכנסת כדבריו בסימן סג. הוא מוכיח שתשובה סג היא העיקרית בכך שבסימן סו לא רצה להתיר אלא בהסכמת הרב המוסמך של אותה העיר כי חשש להתיר בלי חכם נוסף שיצטרף להיתרו, ואילו בסימן סג לא רק שאין לו סיוע אלא שדעת כולם הייתה לאסור. ומסיים ה"ישכיל עבדי":

וא"כ מזה נראה בעליל דההיא דסי' ס"ו היתה בראשונה ובו בפרק היה הדבר באין ולאורפא בידה ולכך לא מלאו לבו להתיר בלי הסכמת הרב המוסמך הנ"ל ושוב נתיישב בדבר והראה פנים לאסור והיא אותה תשו' דסי' ס"ג שעלו עמו בהסכמה כל אותם הרבנים הנ"ל.

אמנם בשו"ת דברי יציב הגיע למסקנה הפוכה ממסקנתם של הרב עוזיאל וה"ישכיל עבדי", והוא כותב:

ולא נדע איזה תשובה כתב מקודם, ותשובת מהר"ם פאדווא שמה (שעליה מסתמך מרן בסימן סג) היה קודם שנת שכ"ה שבו נסתלק... ואם חזר בו המחבר היה לו לשנות בשו"ע שנדפסו עוד בחייו בשנת של"ד, ומזה נראה דהמחבר למסקנא לא ס"ל כהרבינו אליקים.

הציץ אליעזר¹³ מיישב את הסתירה ומציע כמה חילוקים בין התשובות, ועיקר דרכו היא שבסימן סג שאסר מדובר על צורה בולטת, ובסימן סו שהתיר מדובר על צורות מצוירות וארוגות כבד.

ומסקנתו היא שרק בפיסול ממש יש בעיה בבית כנסת, אבל לצייר או לארוג צורות בפרוכת, שאין זה נחשב בולט, אין בעיה כלל.

12 חלק א - יו"ד סימן ה.

13 חלק ג סימן כד.

1. דעת האוסדים צורת בעלי חיים בבית הכנסת

הראשל"צ הרב עובדיה יוסף בשו"ת יחזה דעת¹⁴ מביא אחרונים רבים שהחמירו למעשה בציוור אריות בבית כנסת ומוכיח מהם שהמנהג כדברי מרן בתשובה סג:

והנה מרן החיד"א... הביא בשם הגאון רבי דוד קרינלדי... שהדבר פשוט שבבית הכנסת או בבית המדרש שמתפללים שם בקביעות, אסור להשהות שם צורות אריות וכדומה, וכדברי רבי אליקים שאוסר, והמורה להתיר בזה עתיד ליתן את הדין ע"כ. וכן כתב החכמת אדם¹⁵ שבבית הכנסת ראוי להחמיר כדברי רבי אליקים מפני שנראה כמשתחוה לצורה ע"ש...

והגאון רבי שמואל הלר ז"ל, דיין ומורה צדק בעיה"ק צפת... העלה שהעיקר כדברי רבי אליקים לאסור בזה בבית הכנסת, ובפרט שכן פשט המנהג בארץ ישראל בכל בתי הכנסת הספרדים להחמיר שלא יהיו שם צורות כלל ועיקר, ואף הבאים מחוץ לארץ מערי אשכנז ואירופה שלא נהגו לאסור, חייבים להתנהג כמנהג ארץ ישראל, ולהמנע לגמרי מעשיית צורות בבית הכנסת. ושלח תשובתו להגאון הראשון לציון חד בדרא, רבי דוד חזן ז"ל, והשיב בספרו ישרי לב... לאסור לעשות שום צורה בולטת בבית הכנסת, ואין שום היתר בזה בשום צד שבעולם. וכל שכן בארצנו הקדושה שיש לנו להזהר בקדושה יתרה, ובפרט שיש לחוש לחילול ה', כי היינו חרפה לשכננו הגוים אשר ילעגו לנו על הצורות שאנו משתחווים למולם בבית הכנסת.

ועובדא ידענא כי זה מספר שנים בעת שבנו בית כנסת פעה"ק ירושלים ת"ו, והגוי הבנאי עשה מעצמו בלתי כוונה מיוחדת וציייד במשקוף של פתח בית הכנסת דמות שני אריות, בנוי לתלפיות, והיו בולטות, ליופי ולהדר לבית אלהינו, ובה שעתא כארי יתנשא רבינו הגדול הגאון הראשון לציון רבי משה סוזין וצווח ככרוכיא להרוס את כל המשקוף, והכי אמר מר, לא יעשה בן במקומינו על ארצנו ועל נחלת אבותינו, והגם אם המצא ימצא מי שמקלו יגיד לו בחוץ לארץ, לא זו הדרך בעיר עז לנו ירושלם דדהבא אשר עיני ה' אלהינו בה, וכן עשו מעשה, והסירו הצורות מבית הכנסת. ואם

14 חלק ג סימן סב.

15 כלל פה סימן ז.

במשקוף של בית הכנסת החמיר כל כך, קל וחומר שאסור לעשות כן על היכל הקודש, ולהעמיד צלם בהיכל...

גם בשו"ת חסד לאברהם כתב, שאף שיש קהלות באשכנז שנהגו להקל בזה, ויש ללמד זכות עליהם, אולם בארץ ישראל שנהגו כל הספרדים מכמה דורות להחמיר כתשובת מרן הבית יוסף באבקת רובל וכן נהגו שם גם בבתי הכנסת של האשכנזים, פשוט מאוד שאף בדיעבד שבנו צורות בבתי הכנסת בהיכל בית הכנסת צריך להסירם, ואין בזה איסור משום השחתה, שאין זה אלא דרך תיקון שלא להקל בדבר שהרבה מרבתינו הגדולים ראשונים ואחרונים אוסדים אותו ע"ש...

וכן בשו"ת מים חיים משאש העיד, שבא מעשה לפני מר אביו הגאון ז"ל, שתלו כמה פרוכות על כותלי בית הכנסת, והיו שם צורות מיני עופות, וחרה אפו על השמשים שעשו כן, וציוה להסירם תיכף ומיד, וכן עשו ע"ש... ובשו"ת נהרי אפרסמון השיב על זה (בבדיחותא), כי לא האריות צריכים להחזיק את עשרת הדברות, אלא בעלי הבתים הם שצריכים לקיים ולהחזיק את עשרת הדברות.

ולאחר כל זה מסכם הרב עובדיה יוסף זצ"ל:

יש לאסור לתלות פרוכת שמצוייד בה אריות על ההיכל של ארון הקודש מבחוי, וכן יש לאסור להקים צורת אריות מברונזה או שיש וכיוצא בזה מעל לארון הקודש. ורבני ישראל שליט"א נקראים לדרוש ברבים על כך, ולדבר על לב גבאי בית הכנסת בכל אתר ואתר, במתק שפתים, להסיר צורות אלו מבתי הכנסת, ולפרסם ברבים שלא יוסיפו להקדיש פרוכות כאלה לבית הכנסת, ויש לעשות הכל בחכמה ובתבונה בשלום ובמישור, ולא לגרום ח"ו למחלוקת, כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב.

גם הרב וואזנר בשו"ת שבט הלוי אוסר לעשות צורת אריות בבית הכנסת, אולם אם כבר עשו, הוא אומר:¹⁶

ולענין להסיר, מן הדין היה להסיר ג"כ, אמנם היות שבתשובת מחנה חיים ח"ב סי' כ"ט מלמד זכות על כל עשיית האריות בבית הכנסת ובפרט מה שעושים

16 חלק ד סימן צה.

רק חצי ארי וצד השני חלק, ע"כ עכ"פ אין צריך לעשות מחלוקת עבור זה, אמנם לכתחילה עלינו לחוש לכל הגאונים שאסרו שהם גדולים בחכמה ובמנין, ובדברי הרב מחנה חיים יש דברים הצ"ע ובפרט מש"כ דהמנהג לעשות אריות נובע מעשיית ב' כרובים במקדש ומה דמות ודמיון זל"ז – ומה ענין אריות לכרובים – וגם לדמיונו צ"ע וכי מותר לעשות ח"ו כרובים בבית הכנסת אלא הדברים רחוקים וצ"ע לסמוך עליהם, עכ"פ לכתחילה בודאי לא.

ז. דעת המתירים צורות בעלי חיים בבית כנסת

אמנם כמו שהזכרנו לעיל הציץ אליעזר (שם) מתיר צורות ארוגות על הפרוכת ומוכיח דבריו גם מדברי השו"ע עצמו באו"ח סימן צ שכתב "שאינ נכון להתפלל נגד הבגדים המצוירים אע"פ שאינם בולטות, ואם יקרה לו להתפלל נגד בגד או כותל מצוייר יעלים עיניו", ולא הזכיר שאסור לתלות בגד כזה או לעשות ציורים כאלה שאינם בולטים. אף המג"א שם¹⁷ כתב שאסור לצייר בגובה קומת איש אבל גבוה יותר – מותר. וכן בכנסת יחזקאל המובא בפתחי תשובה¹⁸ כתב גם כן להתיר ציורים על פרוכת כשאינם בולטים.

גם הדברי יציב שהזכרנו מביא באריכות רבה להתיר ומוכיח מהגמרא בעבודה זרה שם שאין חשש לחשד ברבים, והוא מסכם:

בכהאי גוונא שמשוימין שני לוחות הברית באמצע, לכולי עלמא ליכא חשדא ושרי. ולמעלה מקומת אדם לא שייך הטעמים להחמיר וכנ"ל. ולזה מכל הלין צדדים היה המנהג פשוט בגלילות שלנו ששמו צורות אריות, שהיו רק חצי צורה, על הארון קודש מלמעלה כששני לוחות הברית באמצע והכתר על הלוחות, להיפך ממ"ש הרדב"ז בעובדא של הר"א קאפסאלי, ואדרבא זה כבוד שמים שהכתר והכבוד לחי העולמים נותן התורה, וה' מתגאה על גאים, ולה' המלוכה, והמתנשא לכל לראש, ויש בזה כבוד התורה וכמ"ש האבקה רוכל בסי' ס"ו הנ"ל בדבר הפרוכת שאורגים בו מיני ציורים ובתוכם דמות עופות שאין לחוש להתפלל נגד צורות וכי מאחד שפשט המנהג וכו' אי משום דעדיף להו כבוד התורה והמתפלל נגדו יעלים

17 בס"ק לז.

18 ביו"ד סי' קמא ס"ק ו.

עיניו עיין שם, (ומכל שכן בנ"ד למעלה מקומת אדם דליכא חשש לכוונת התפלה וכנ"ל), אשר זה כבוד התורה לכבדה ולרוממה בכל מה דאפשר.

גם הרב נסים קרליץ שליט"א בחוט שני מביא את דעת המחמירים הן משום חשדא הן משום שמתוך שמסתכלים באותן צורות אין מכוונים את לבם לאביהם שבשמים, אך כותב:

אמנם יש מקומות שלא נזהרים מלצייר צורות אריות בפרוכת ולא ראינו שנהגים מלהשתחוות כנגדו, ואפשר הטעם כיון שידוע שאין עושין צורה זו בשביל הצורה עצמה, וכן משום טידדת הדעת אין רואים אלא פרוכת ולא איזה ציור מיוחד, ומ"מ כשהולכים לעשות פרוכת אמאי לעשות כזה.

הראי"ה קוק¹⁹ דן לגבי עיטורים של חמה ולבנה כוכבים ומזלות שנהגו לעשות בבתי הכנסת והוא מעיד ש"נהגו היתר לא רק בשהייתם אלא גם בעשייתם". הוא מוסיף סברה מדוע אין בכך בעיה של טרדת הכוונה:

דאפילו מצד טרדת הכוונה לא שייך למחות. דלא מחו הראשונים כי אם בצורת ועופות וחיות שאינן שייכות לעניין התפילה, אבל במזלות שהתפילה ההיא עוסקת בהם, מעורר הציור את הכוונה... אבל נראה שהוא מנהג עתיק מאוד (ציור המזלות), שכבר הובא זכרונו בדברי הראשונים, וכיון שכבר למדו גדולים עליו זכות הנח להם לישראל.

ולכאורה גם בציור האריות אפשר לומר לפי זה שאין טרדת הכוונה כיוון שציור זה הוא מעניין התפילה והתורה שבהן אנו עוסקים. ולמעשה כך כתב גם הרבי מליובאוויטש:

ומה שמצינו בכמה וכמה בתי כנסיות ציורי פני אריה ופני שור על הפרוכת של הארון קודש ועל המעיל וכתר דספר תורה - הרי הכוונה בזה, כפשוטו, להזכיר על-דבר הכרח התפילה ועבודת האדם לה' באופן דגבור כארי כו'... ואולי יש לומר על דרך המרכבה שבה פני אריה ופני נשר... וראה בית יוסף לטור יורה-דעה סימן קמא... ודחה שם דעת האוסרים לצייר צורת אריה וכו', בבית הכנסת. ומסיים שם שכל הפוסקים מתירים לעשות כן "אפילו לכתחילה"... ולהעיר שכמה וכמה אישים היה בחותם (וכיוצא בזה) שלהם צורת אריה.

19 ב"דעת כהן" סימן סד.

בספר אורחות רבינו כתב המחבר בשם הסטייפלר (מרן בעל הקהילות יעקב) שאמר לו:

בעת שעשו את ארון הקודש בישיבת בית יוסף בב"ב עשו עליו צורת שני אריות מלמעלה כנהוג בכל ביהכ"ג ואמר מרן החזו"א זצוק"ל לעשות צורתן כצורת חתול שלא יהא להן צורת אריה. והוסיף מו"ר (הקהילות יעקב) שכן בכל ביהכ"ג צורתן חתול ורק מוסיפין להן רעמה שיהיו נראים כאריות אבל אין פניהן כאריות משום דמחמידין לא לעשות פניהן אריות אף כשעושים אריה לבדו.

מכאן אנו רואים שאכן במקומות רבים נהגו לעשות צורה של בעל חיים בבית הכנסת ולא חששו לחשד או להיסח הדעת, והקפדת החזו"א הייתה רק באריה שהוא אחד מארבע הפנים שבמרכבה. (מעניין לציין שסמל של שני אריות משני צידי לוחות הברית הוצע ע"י דוד בן גוריון לסמל המדינה. מסתבר שסמל זה היה נפוץ ומקובל עד שחשבו לבחור בו כסמל המדינה.)

ח. תשובת הרב הרצוג זצ"ל לבית הכנסת שלנו בהרצליה

והנה מצאתי תשובה שנשלחה על ידי הרב הרצוג, על שאלה שנשאלה בעניין זה בעירנו הרצליה ת"ו ע"י חברי הוועדה של בניין בית הכנסת הגדול בהרצליה. ומכיוון שלשון התשובה בהירה וברורה, ויש בה מעין סיכום של הדעות והשיטות שראינו, כדאי לראותה במלואה, וז"ל:²⁰

ב"ה י' כסלו תש"ח.

למע"כ ידידי הרב הגאון ר"י מובשוביץ שליט"א ואתו עמו, הנכבדים והיקרים ועד בנין בית הכנסת הגדול, הי"ו הרצליה שלום וברכה. רק שלשום מסר לי הרב וובר שליט"א את תכן שאלתכם בצירוף דמות אריה והתכנית של ארון הקדש.

(א) לוא לעצתי תשמעו, לא תעשו שום תמונה של שום בעל חי בבית הכנסת, ומכש"כ על גבי ארון הקדש. כוונתכם רצויה לפאר את היכל הקדש, אבל גם מהצד הקישוטי וגם מהצד האומנתי יהא לזה ערך קטן מאד,

ומאידיך גיסא עצם הדבר אינו מותר לכל הדיעות, ויש מרבותינו גדולי הלכה ומקובלים זי"ע המתנגדים לזה ולכיוצא בו בכל תוקף, ואחינו הספרדים הי"ו מחמירים מאד. ויש להתנגדותם טעם נוסף, בהתחשב עם השכנים שלנו בני דת ישמעאל, שאצלם הוא איסור חמור גובל עם עבודת אלילים, והם יודעים שהם קבלו מאתנו את האמונה באחדות ואת האיסור של צורות בכלל, ובבית התפלה בפרט. וזה כמעט חילול השם כשנכנסים לבית מקדש מעט משלנו ונתקלים בצורות בע"ח. אם רוצים בקישוטים אומנתיים אפשר למצוא הרבה אפשרויות, בעולם הצומח, ובשטח של כלי המקדש (מחוץ לכרובים) מנודה, כלי שיר, ואפשר ג"כ לחשוב על הציורים שעל המטבעות העבריות מימי הבית השני.

(ב) אולם אם אתם עומדים על צד הדין, הנה, מכיון שרוב רבותינו הראשונים ז"ל [ראה מרדכי, ע"ז, פרק כל הצלמים] ובראשם רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל [בפרק ג' מהלכות עכו"ם], מתירים אפילו בצורת אריה, אעפ"י שזה אחד מארבעה הפנים שבמרכבה, ומה גם דברבים ליכא משום חשדא, ומה גם בחלק זה של העולם שאין בו זכר לעבודה של צורת אריה, ובצידוף העובדא שהצורה כפי ששלחתם אלי איננה מלאה אלא צד אחד של הגוף, וג"כ בהתחשב עם העובדא שכבר ראינו צורות כאלה על גבי אה"ק גם בבתי כנסיות מרובים בחוץ לארץ אפילו באוכלסי ישראל הכי חרדיים, בליטא פולין וכו' מה שראיתי בעיני, אין בידי לאמר בזה אסור.

(ג) אולם, הדוגמא ששלחתם אלי צורת אריה עם כנפיים, אותה אני אוסר בהחלט, היא לקוחה מצורות ששרדו מעמי הקדם והיא ממקור אלילי מיתולוגי. ברוך שעקר ע"ז מהארצות האלה, ואנחנו ח"ו נתן להם זכרון בבית תפלתינו הם מלהזכיר. אם תעשו צורת אריה לסמל גבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, עכ"פ תעשו כדוגמא שלפני, שיהא רק צד אחד של הגוף, לא צורה מלאה, ולגמדי בלי כנפיים, (יעויין ברדב"ז חלק א', סימן ק"ו). אני טרוד מאד ואין לי פנאי לבאר הלכה זו כמו שהייתי רוצה. ואם רצונכם בדברים יותר מפורטים ובנימוקים הלכתיים יותר מורחבים, הודיעוני, ואשתדל לעשות רצונכם אי"ה.

יהי רצון שהבוחר בתורה ובציון יהי עמכם, ויהי רצון שיבנה במהרה בית המקדש המעט שלכם ונחנכנו בהוד והדר תוך שמחה וששון על אתחלתא דגאולה.

בברכת התורה, ובברכת ציון וירושלים ידים מוקירם מאד.
יצחק אייזיק הלוי הרצוג הרב הראשי לארץ ישראל.

ט. כאשר הציור כבר קיים בבית הכנסת

במקרה שכבר ציירו או שכבר קבעו צורה של אריות בבית הכנסת, יש להתחשב בשיקול נוסף.

בשו"ת יביע אומר²¹ דן לגבי קישוט דומה למנורה של שבעה קנים שעשו בבית כנסת והוא מתיר להשאירה מכמה סיבות (היא ללא בית קיבול ועוד) אף על פי שיש בהשארות חשש איסור עשיית מנורה דוגמת המנורה שבבית המקדש.

הרב עובדיה מוסיף ואומר שאין להחמיר בכל זאת ולהוריד קנה אחד מהמנורה משום שאז נוצרת בעיה אחרת:

ודע שאין להחמיר בכל זאת להעביר ממנה קן, שאם ע"פ הדין מותרת היא, החומרא בזה יוצא ממנה קולא, שהרי כתב הרמב"ם... שכל כלי בהכ"נ יש עליהם קדושת בהכ"נ... ומבואר במרדכי שאסור לנתוץ דבר מבהכ"נ, דתניא בספרי מנין לנותן אבן מן המזבח וכו' שהוא בל"ת, ת"ל ונתצתם את מזבחותם, לא תעשון כן לה' אלו קיכם. ע"ש... וא"כ ה"ה לכלי בהכ"נ שאסור להשחיתם. וכן מצאתי להמשנה ברורה...

וכיו"ב כ' בשו"ת חסד לאברהם תאומים... על הציורים שבבהכ"נ שאסור לקלקלם מחשש איסור נתיצת אבן מבהכ"נ, שיש לחוש להפוסקים דס"ל דמותר לקיימם, ואע"פ שהייתי מוחה בזה אם היו עושים כן לכתחלה, כיון שהוא ספק פלוגתא דרבוותא, מ"מ בדיעבד אסור להשחיתן. וכו'. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין.

וכן בשו"ת מחנה חיים כ', שאם עשו צורת אריה אע"פ שאסור, מאחר שכבר הוצג על הארון, אם יחתכום עוברים על לא תעשון כן לה"א...

י. סיכום

א. יש מחלוקת ראשונים מן הקצה אל הקצה בשאלה אם מותר לצייר או לפסל צורה של אריות או של בעלי חיים אחרים: האור זרוע אוסר מדאורייתא מדין "לא תעשה לך פסל", ולעומתו רוב הראשונים מתירים ללא שום חשש.

ב. בבית כנסת יש חששות נוספים בציור אריות או בעלי חיים אחרים:

1. חשד הרואים שיחשבו שמשותחוה לצורה ח'ו.
2. הסחת הדעת והפרעה לכוונה בתפילה כיוון שעלול להתבונן בציורים.

ג. ראשונים ואחרונים רבים חלוקים לשני מחנות: יש האוסרים צורת אריות ושאר בעלי חיים, וחששם הוא בעיקר שני הסעיפים הנ"ל, ועד כדי כך הם חוששים עד שמורים לבטל ולאבד את הצורות הנ"ל מבית הכנסת (הרב עובדיה זצ"ל מסכם שיטה זו ומחזיק בה); ויש המתירים לגמרי ללא חשש ואף מוצאים בזה כבוד התורה ורוממות הבורא ית' (דברי יציב ועוד).

ד. הרב הרצוג חילק בין הפוסקים הספרדים (וגם האשכנזים שחיו בארץ) שחיו בין הישמעאלים שאצלם זה ממש איסור, ולכן חששו יותר לחשד, ובין רוב הפוסקים האשכנזים שהקלו בזה ושם המנהג הפשוט היה להתיר.

ה. כאשר צורות בעלי החיים כבר קיימות, צריך הפוסק להביא במכלול השיקולים גם את האיסור "לא תעשון כן לה' אלוקים", האיסור לגרום נזק לחפץ ששייך לבית הכנסת.